

Een aantal jaren ontvang ik geregeld brieven, telefoons en e-mails waarin mensen advies vragen over ethische kwesties. Vaak zijn het therapeuten of hulpverleners die willen overleggen hoe ze het best kunnen reageren bij dilemma's in hun werksituatie. Een kleine greep uit de brieven¹:

Een moeder is met haar twee dochtertjes van 4 en 6 jaar bij mij in begeleiding. Ze overweegt te scheiden, want haar man mishandelt naar haar zeggen de kinderen. Ze wil een afschrift van het verslag van de therapieessies om aan haar advocaat te bezorgen. Wat kan ik in dat verslag zetten en mag ik dat zo aan haar geven?

De verzekeringsmaatschappij die de behandeling van mijn cliënt terugbetaalt, vraagt een attest waarop staat om welke redenen de cliënt in therapie is. Mag ik dat geven? Zal mijn cliënt geen schade ondervinden wanneer het bedrijf waarvoor hij werkt de diagnose zou vernemen?

Ik begeleid een jongen van 13 jaar die vijf jaar na de feiten vertelt over seksueel misbruik door een vroegere voetbaltrainer. Moet ik dat ergens melden? Kan ik hierover met anderen spreken als de jongen dat niet wil?

Mijn cliënt is verlamd en terminaal ziek. Hij heeft al herhaaldelijk uitgedrukt dat hij zelfmoord zou plegen indien hij daartoe de fysieke mogelijkheden zou hebben. Nu dringt hij aan dat ik hem help om te sterven. Ik zie wel dat zijn situatie hopeloos is, maar ik weet niet of ik zover kan gaan om hem bij zijn vraag naar zelfdoding te helpen.

De jongeren die ik begeleid, zijn betrokken bij drugsdealen. Ik heb hen al herhaaldelijk gewaarschuwd dat ik de politie op de hoogte moet brengen indien zij daarmee doorgaan. Maar ik besef dat ik nadien hun vertrouwen helemaal kwijt zal zijn. Wat doe ik het best in deze situatie?

1. De gegevens zijn vervormd om de anonimiteit te waarborgen.

Een cliënt van 65 jaar met een hersenletsel rijdt nog altijd met de auto, terwijl hij eigenlijk een gevaar op de weg is. Hij staat erop zijn zelfstandigheid te behouden en denkt er niet aan zijn auto aan de kant te zetten. Mag ik dit laten gebeuren?

Ik heb heel moeizaam een vertrouwensrelatie opgebouwd met een meisje van 15 dat suïcidaal was. Nu blijkt dat er seksueel misbruik geweest is door een vriend des huizes. Het meisje eist dat ik daarover met niemand spreek. Kan ik dat zo laten en zelfs haar ouders niet op de hoogte brengen?

Ik werd door de onderzoeksrechter aangesteld om een testonderzoek uit te voeren in een expertisezaak. Nadien kwam ik tot de vaststelling dat ik een stiefzoon van de cliënt in begeleiding heb gehad. Schend ik mijn beroepsgeheim wanneer ik dat meld aan de onderzoeksrechter? Loop ik het risico beschuldigd te worden van belangenvermenging indien ik het niet meld en ze het nadien zouden achterhalen?

Ik begeleid een cliënt die verkracht werd door haar werkgever. De partner van mijn cliënt zit vol wraakgevoelens en zegt dat hij die werkgever zal vermoorden als hij de kans krijgt. Moet ik iets ondernemen?

Mijn zoon komt na de vakantie in de klas te zitten bij de onderwijzer die bij mij in therapie is. Mijn cliënt ziet daar geen probleem in, maar ik vraag mij af of het wel zo'n goede zaak is. Zal ik vragen aan de directie om hem in een andere klas te plaatsen en kan ik de reden van mijn verzoek kenbaar maken?

Naast dergelijke vragen van hulpverleners zijn er brieven van cliënten die rapporteren over slechte ervaringen. Spijtig genoeg gaan de klachten vaak over zogenaamde 'therapeuten', die geen geëigende opleiding hebben gehad, zodat ze ook geen lid kunnen zijn van een beroepsvereniging die kwaliteitsgarantie kan bieden. Bovendien is er dan geen instantie waarbij men klacht kan indienen of advies kan inwinnen bij eventuele wanpraktijken. Cliënten blijken zelden te beseffen dat ze bijzonder kwetsbaar zijn wanneer ze zich toevertrouwen aan iemand die niet erkend is door een beroepsorganisatie. Naast regelmatig voorkomende klachten over seksueel misbruik door hulpverleners gaan de brieven van cliënten onder meer over de volgende thema's:

Ik wou graag een verslag van mijn begeleiding om aan mijn huisarts te geven. Maar de therapeut beweert dat dit onder zijn beroepsgeheim valt en dat hij niet verplicht is verslagen bij te houden.

Mijn man belde naar de hulpverlener om uitleg te vragen over mijn depressie. De hulpverlener heeft aan de telefoon gezegd dat ik vroeger misbruikt ben door mijn buurman. Mag de hulpverlener dat zeggen tegen mijn man?

Na een jaar kwam ik te weten dat mijn therapeut priester is. Ik voelde mij daardoor beetgenomen. Moet een therapeut dat niet zeggen bij het begin van de therapie?

Ik was als 14-jarige in begeleiding omdat mijn ouders ongerust waren dat ik een eetstoornis zou hebben. De therapeut heeft mij toen laten opnemen in een kliniek, waar ze mij onder dwang hebben doen eten. Mag een therapeut je laten opnemen in de kliniek als je dat zelf niet wilt?

Ik ben computerdeskundige en mijn therapeut vraagt mij regelmatig om hem te helpen wanneer hij problemen heeft met zijn computer. Ik durf dat niet te weigeren en ik vind het ook gênant dat ik dan als ‘vergoeding’ een gratis sessie bij hem krijg.

De therapeut van ons dochttertje is verhuisd naar een plek die voor ons moeilijk bereikbaar is. Toen ik hem vroeg of hij een collega kon aanbevelen, kreeg ik te horen dat we dat zelf moesten uitzoeken. Ons dochttertje staat nu alweer twee maanden op een wachtlijst, terwijl we voordien ook al drie maanden op de wachtlijst hadden gestaan vooraleer de behandeling kon starten. Had die therapeut ons niet bij aanvang moeten laten weten dat hij van plan was te verhuizen en kunnen wij eisen dat hij ervoor zorgt dat ons dochttertje onmiddellijk door iemand anders opgevangen wordt?

Het feit dat er de laatste jaren veel meer vragen zijn over beroepsethische kwesties, betekent niet dat er nu meer problemen zijn dan vroeger. Het gaat eerder om een proces van bewustwording en een toegenomen maatschappelijke tendens om klacht in te dienen bij een vermoeden van foutieve bejegening. Ook is het zo dat naarmate een beroepsgroep meer invloed krijgt in de samenleving, er een grotere nood ontstaat om duidelijkheid te krijgen over wat ‘hoort’ en ‘niet hoort’ in een goede beroepsuitoefening.

Dit boek wil tegemoetkomen aan de vele vragen die zowel bij therapeuten en hulpverleners als bij cliënten leven over wat ‘mag’ en ‘niet mag’. Toch is het niet zo simpel om ethisch gedrag in duidelijke geboden en verboden te vatten. De complexiteit van de hulpverlening komt niet overeen met een rechtlijnig wetenschappelijk denken, en vaak ontstaan er dilemma’s waarbij elk handelen schadelijke gevolgen heeft en niets doen ook problematisch is. Daarom is een boek als dit geen eenvoudige handleiding die kan zeggen wat wel en niet te doen. Het verleent wel wegwijzers in rechten en plichten die gelden voor cliënten en beroepsbeoefenaars in de psychotherapie en de hulpverlening, maar het beoogt vooral de lezer te inspireren om genuanceerde oordelen te vormen en ‘het goede te doen’ in situaties die zich moeilijk laten vatten in een regelethiek.

Regels zijn de concretisering van bepaalde waarden. Het is pas door goed inzicht in de onderliggende waarden dat men kan afwegen wat er werkelijk

op het spel staat en in welke richting men verantwoorde keuzes kan maken die rekening houden met de globale context. Daarom gaat dit boek vooral over *waarden* die weergeven ‘wat essentieel is’ of basishoudingen die goede hulpverlening schragen. Vier grote overkoepelende basisprincipes worden hierbij uitgewerkt: respect, integriteit, verantwoordelijkheid en deskundigheid. Deze basishoudingen worden geconcretiseerd in *normen* die vormgeven aan ‘wat te doen’ vanuit dergelijke waarden. Het zijn die waarden en normen die vervolgens uitdrukking vinden in talrijke *gedragsregels*, die in beroepscoodes samengebracht zijn. Dit boek geeft geen overzicht van beroepscoodes. Wie in detail kennis wil nemen van wat er precies in bepaalde beroepscoodes staat, kan op het internet alle informatie vinden of ze opvragen bij beroepsorganisaties.² De belangrijkste gedragsregels zijn over alle beroepscoodes heen grotendeels dezelfde. Die steeds weerkerende regels hebben we in hun algemeenheid opgenomen onder de vier grote basishoudingen. De meeste gedragsregels zijn een concretisering van *respect*. Dat is dan ook het meest lijvige hoofdstuk van dit boek, waarin belangrijke rechten en plichten, zoals informatieplicht, zwijgplicht en zelfbeschikkingsrecht uitvoerig behandeld worden. In het hoofdstuk over *integriteit* zijn andere gedragsregels gegroepeerd, waarbij de gevoelige kwestie van seksueel misbruik in de professionele relatie niet kan ontbreken. In het hoofdstuk over *verantwoordelijkheid* wordt er ingegaan op schade waarvoor hulpverleners aansprakelijk kunnen zijn en op de manier waarop collega’s op elkaar kunnen reageren wanneer ze weet hebben van beroepsfouten. Het hoofdstuk over *deskundigheid* ten slotte schetst een beeld van wat men van een competente hulpverlener mag verwachten.

Omdat beroepsethiek steeds gemodelleerd wordt door de sociale, culturele en politieke context, en omdat er ook veel termen gangbaar zijn die verwarring scheppen, worden de vier hoofdstukken met de basishoudingen voorafgegaan door een meer theoretisch inleidend hoofdstuk. Daarin wordt de hedendaagse beroepsethiek geplaatst in het perspectief van een tijdgevoelig krachtenveld en krijgt de lezer inzicht in de achterliggende waardeoriëntaties die bepalend zijn voor het denken over ethisch gedrag.

Rest mij nog een woord van dank te formuleren aan de vele mensen die op een of andere manier hebben bijgedragen tot dit boek. Als docent beroepsethiek werd ik uitgedaagd door talrijke studenten om mijn ideeën voortdurend te verhelderen. Ik werd ook veel gevraagd als spreker en supervisor in

2. Relevante websites zijn bijvoorbeeld:
<http://www.bfp-fbp.be/>
<http://www.psynip.nl/>
<http://www.psychotherapie.nl/>
<http://www.hulpgids.nl/>
<http://www.apa.org/ethics/>

diverse praktijksettings. De interactie met de mensen uit het werkveld heeft mij voortdurend geïnspireerd om mijn denken te nuanceren en vuistregels te vinden waarmee beroepsethiek verankerd blijft in de dagelijkse realiteit. Verder zijn er de contacten met cliënten waarin ik onze mooie theorieën kon toetsen en kon ondervinden dat er soms een kloof is tussen onze idealen en wat we ervan terecht brengen. Het meest bewogen werd ik door hen die gehoor zochten nadat ze zich ergens 'mismeesterd' gevoeld hebben. De confrontatie met verschillende partijen die betrokken waren bij ethische problemen, heeft mijn gevoeligheid voor de complexiteit van beroepsethiek verscherpt.

Ten slotte wil ik enkele collega's bijzonder bedanken: Chris Van de Veire, die mij in alle fasen van het schrijven heeft bijgestaan met haar wijsheid, Monica Gundrum, Chris Janssen, Lieve Van Hee en Trui Vercruyssen, omdat ze delen van het manuscript van dit boek gelezen en verrijkt hebben met hun ervaring en feedback.